

İNFLYASIYANIN ƏMƏK BAZARINA TƏSİRİ PANEL MƏLUMAT ANALİZİ

ELŞƏN MUXTARLI

*Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi,
İqtisadiyyat İnstitutu, "Monetar və fiskal
tənzimləmə problemləri" şöbəsi,
doktorant*

E-mail: muxtarlielsen@gmail.com

Giriş

İnflyasiya ölkə iqtisadiyyatına, o cümlədən əmək bazarı kimi həssas segmentə çoxşaxəli təsir göstərən əsas makroiqtisadi hadisələrdən biridir. Ümumi qiymət səviyyəsinin artması həm əhalinin real alıcılıq qabiliyyətinə, həm də işəgötürənlərin davranışına, biznesin investisiya qərarlarına və məşğulluq dinamikasına təsir edir.

Mövzunun aktuallığı xüsusilə qiymət dəyişmələrinin iqtisadi və sosial sahələrdə struktur dəyişiklikləri ilə müşayiət olunduğu inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün daha yüksəkdir. Qlobal qeyri-sabitlik, enerji şokları və xarici iqtisadi-geosiyasi amillərin yaratdığı inflyasiya təzyiqləri fonunda yalnız cari inflyasiya səviyyəsini ölçmək deyil, eyni zamanda onun məşğulluq, əmək haqqı və işçi qüvvəsinin hərəkətililiyinə uzunmüddətli təsirini anlamaq da vacibdir.

İnflyasiya — iqtisadiyyatda əmtəə və xidmətlərin qiymətlərinin ümumi səviyyəsində davamlı və sistematik artımdır. Bu proses bir sıra makroiqtisadi amillərin, o cümlədən pulun təklifi və tədavül sürəti, məcmu tələbin səviyyəsi, istehsal xərcləri, dövlətin maliyyə siyasəti, məşğulluq göstəriciləri, istehlakçı və istehsalçı davranışları, eləcə də qlobal xarici iqtisadi şokların təsiri ilə formalaşan mürəkkəb qarşılıqlı əlaqələr nəticəsində baş verir. Bununla belə, müasir qloballaşan bazar şəraitində bu proseslər daha sinxron və struktur xarakter alır [9, p. 233–246].

Beləliklə, müasir inflyasiya getdikcə daha çox transsərhəd xarakter daşıyan bir fenomen kimi özünü göstərir və iqtisadiyyatların, eləcə də maliyyə bazarlarının qlobal qarşılıqlı asılılığı şəraitində daha da güclənir. Bu şəraitdə makroiqtisadi idarəetmənin əsas vəzifələrindən biri xarici qiymət şoklarının yaratdığı sinxron inflyasiyaya nəzarət mexanizmlərinin formalaşdırılmasıdır.

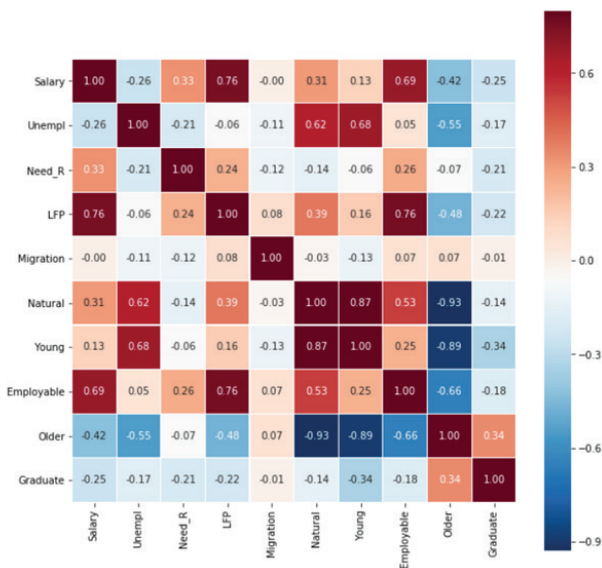
Əsas hissə

İnflyasiyanın müasir iqtisadi təhlili təkcə qiymət səviyyəsinin qeyd olunması ilə kifayətlənmir, həm də onun əsas səbəb-nəticə əlaqələrini, strukturunu, tərkib hissələrini və mənbələrini qiymətləndirməyə imkan verən statistik və ekonometrik metodların kompleksindən istifadə etməyi tələb edir. Ən ümumi alətlər — istehlak qiymətləri indeksi (İQİ), istehsalçı qiymətləri indeksi (ÜQİ) və ÜDM deflyatoru — əksər ölkələrdə inflyasiyanın hesablanması üçün əsas vasitələr kimi qalır. Lakin müasir reallıqlarda bu alətlər artıq kifayət etmir və tətbiqi ekonometriyanın daha mürəkkəb üsullarına ehtiyac yaranır.

Panel reqressiya modelləri ölkələrin yaxud regionların fərdi xüsusiyyətlərini və institusional fərqlərini nəzərə almaqla inflyasiyanın təhlilinə imkan yaradır. Bu modellər qlobal şoklar kontekstində xüsusilə əhəmiyyətlidir: bəzi iqtisadiyyatlar inflyasiya impulslarına sürətli qiymət artımı ilə cavab verir, digərləri isə daha mülayim reaksiya göstərir. ARIMA və GARCH kimi zaman seriyası modelləri inflyasiyanın proqnozlaşdırılması, onun dəyişkənliyinin qiymətləndirilməsi və keçmiş dəyərlərin cari dinamika təsirinin təhlili üçün geniş istifadə olunur. Phillips əyrisi modelləri, xüsusilə də yeni Keynsian modifikasiyaları, inflyasiyanı işsizlik, inflyasiya gözləntiləri və istehsal boşluqları ilə əlaqələndirməyə imkan verir. Bundan əlavə, pul kütləsi və qiymət səviyyəsini birləşdirən monetar tənliklər inflyasiya proseslərinin təhlili üçün hələ də əsas alətlərdən biri olaraq qalır.

Beləliklə, müasir dünyada inflyasiyanın statistik qiymətləndirilməsi ənənəvi makroiqtisadi modellərlə yanaşı, yeni məlumat mənbələri və rəqəmsal alətləri birləşdirən çevik, çoxsəviyyəli və fənlərəarası yanaşma tələb edir.

Rəsm. 3. Əmək bazarı göstəricilərinin korrelyasiya matrisi

Qiymət indeksləri inflyasiyanın ölçülməsi üçün istifadə olunan əsas alətlərdəndir. Ən çox istifadə edilən göstərici isə istehlak qiymətləri indeksidir (İQİ). Bu indeks ev təsərrüfatlarının istehlak səbətinin qiymətindəki dəyişiklikləri əks etdirir və əhalinin mal və xidmətlərə çəkdiyi real xərclərin nə dərəcədə dəyişdiyini qiymətləndirməyə imkan verir. İstehsalçı Qiymət İndeksi (ÜFE) istehsal mərhələsində qiymət dəyişikliklərini izləyir və İQİ üçün aparıcı göstərici kimi çıxış edə bilər. Ümumi Daxili Məhsul (ÜDM) deflyatoru isə istehsal olunan bütün əmtəə və xidmətlərin dəyərini əhatə edən, inflyasiyanı daha geniş, lakin daha az operativ şəkildə ölçən göstəricidir.

Qlobal inflyasiya dəyişiklikləri kontekstində, xüsusilə 2021–2023-cü illərdə qiymət indekslərinin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Ərzaq, yanacaq və enerji qiymətlərinin kəskin bahalaşması dünyanın demək olar ki, bütün ölkələrində İQİ-nin nəzərəcarpacaq dərəcədə yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. Məhz bu dövrdə ən dəyişkən komponentləri – qida və enerjini – istisna edən Əsas İstehlak Qiymətləri İndeksi (Core CPI) xüsusi aktualıq kəsb etmişdir. Bu indeks uzunmüddətli inflyasiya meyllərini daha dəqiq qiymətləndirməyə və həmin meyllərdən pul siyasətinin formalaşdırılmasında istifadə etməyə imkan verir.

İdxal inflyasiyasının ölçülməsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir, xüsusilə Azərbaycan kimi açıq iqtisadiyyata malik ölkələrdə. Belə ölkələrdə isteh-

lak mallarının əhəmiyyətli hissəsi idxal olunur və dünya qiymətlərindəki artımlar, həmçinin valyuta məzənnəsindəki dəyişikliklər daxili qiymət səviyyəsinə birbaşa təsir göstərir [2, p. 51–79].

ABŞ

Birləşmiş Ştatlar iqtisadiyyatı inflyasiya ilə əmək bazarının nəticələri arasındakı əlaqənin dərin təhlili üçün zəruri olan geniş empirik məlumatları təqdim edir. Ən xarakterik və geniş tədqiq olunan dövrlərdən biri 1970-ci illərdir. Həmin dövrdə ölkə unikal bir makroiqtisadi hadisə — staqflyasiya ilə üzləşmişdir. Bu dövr inflyasiya və işsizliyin eyni vaxtda artması ilə səciyyələnir ki, bu da bu dəyişənlər arasındakı ənənəvi münasibətə dair fikirləri şübhə altına almışdır. İnflyasiyanın sürətlənməsi xüsusilə 1973-cü il neft şoku ilə təkan almış, bundan sonra istehlak qiymətləri kəskin artmış və onilliyin sonuna doğru 11%-i keçmişdir. Bu, real əmək haqqının azalmasına, istehlak xərclərinin daralmasına və iqtisadi artımın zəifləməsinə səbəb olmuşdur. Artan istehsal xərclərinə cavab, işəgötürənlər investisiyaları azaltmağa, yeni işçilərin işə götürülməsini məhdudlaşdırmağa və istehsal proseslərini optimallaşdırmağa üstünlük vermişlər. Bu tədbirlər işsizliyin artmasına, məhsuldarlığın azalmasına və ev təsərrüfatlarının inamının zəifləməsinə gətirib çıxarmışdır. Yalnız Pol Volkerin rəhbərliyi altında Federal Ehtiyat Sistemi-nin həyata keçirdiyi sərt antiinflyasiya siyasəti və əsas faiz dərəcələrinin kəskin artırılması nəticəsində ABŞ 1980-ci illərdə inflyasiya spiralını dayandırmağa, qiymət sabitliyini bərpa etməyə və iqtisadi artım ilə məşğulluğun dirçəlməsi üçün şərait yaratmağa müvəffəq olmuşdur. [1, p. 247–280], [6]

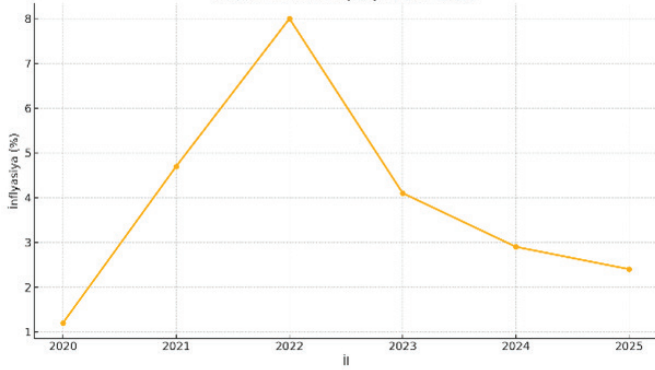
Qrafik 1. ABŞ, Sinqapur, Yaponiya, Avropa birliyi və Azərbaycan üçün son 5 ildə inflyasiya göstəriciləri

ABŞ-da inflyasiya dinamikası (2020–2025)

İl	İllik orta inflyasiya (%)
2020	1.2
2021	4.7
2022	8.0
2023	4.1
2024	2.9
2025 (mart ayına olan göstərici)	2.4

Mənbə: ABŞ Əmək Statistikaları Bürosu (U.S. Bureau of Labor Statistics)

ABŞ-da illik Orta İnflyasiya (2020-2025)

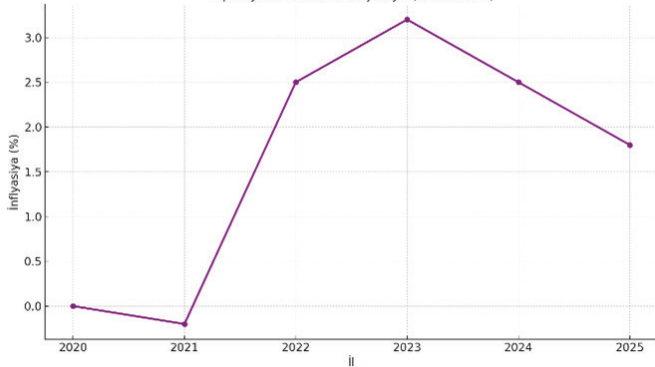

JP Yaponiya üçün illik Orta İnflyasiya (2020-2025)

İl	İnflyasiya (%)
2020	0.0
2021	-0.2
2022	2.5
2023	3.2
2024 (proqnoz)	2.5
2025 (proqnoz)	1.8

Mənbə: Japan Statistics Bureau, IMF World Economic Outlook

Yaponiyada illik Orta İnflyasiya (2020-2025)

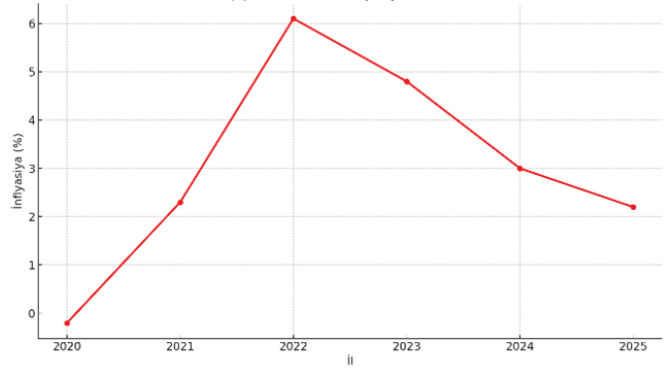

sg Sinqapur üçün illik Orta İnflyasiya (2020-2025)

İl	İnflyasiya (%)
2020	-0.2
2021	2.3
2022	6.1
2023	4.8
2024 (proqnoz)	3.0
2025 (proqnoz)	2.2

Mənbə: Singapore Department of Statistics, IMF

Sinqapurda illik Orta İnflyasiya (2020-2025)

EU Avropa Birliyi üçün illik Orta İnflyasiya (2020-2025)

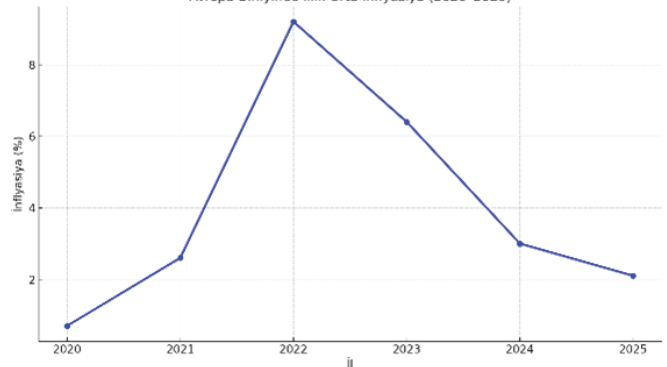
İl	İnflyasiya (%)
2020	0.7
2021	2.6
2022	9.2
2023	6.4
2024 (proqnoz)	3.0
2025 (proqnoz)	2.1

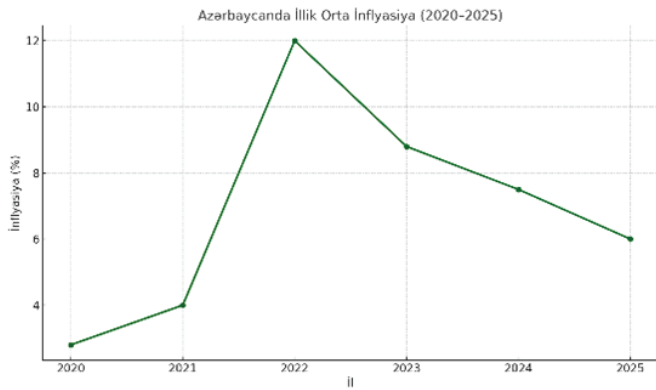
Mənbə: Eurostat, IMF, ECB Projections

Azərbaycanda inflyasiya (2020-2025)

İl	İllik orta inflyasiya (%)
2020	2.8
2021	4.0
2022	12.0
2023	8.8
2024 (proqnoz)	7.5
2025 (proqnoz)	6.0

Avropa Birliyində illik Orta İnflyasiya (2020-2025)

Yaponiya inflyasiya ilə əmək bazarı arasında ki əlaqənin öyrənilməsində xüsusi bir nümunədir, çünki son üç onillikdə inflyasiya deyil, xroniki deflyasiya ilə üzləşmişdir. 1990-cı illərin əvvəllərində maliyyə və daşınmaz əmlak köpüyünün çöküşündən sonra ölkə iqtisadiyyatı əslində iki onillik davam edən və "İtirilmiş Onillik" adlandırılan uzunmüddətli durğunluq dövrünə qədəm qoydu. Bu şəraitdə inflyasiya ardıcıl olaraq ya mənfi, ya da sıfır səviyyəsində olmuş və investisiya ilə əməkhaqqı artımı üçün stimulları zəiflətdi. Rəsmi işsizlik göstəriciləri nisbətən aşağı səviyyədə qalsa da, əmək bazarında keyfiyyət dəyişiklikləri baş verirdi – qeyri-standard məşğulluğun payı artmışdır: müvəqqəti müqavilələr, yarımştat işlər və aşağı ödənişli saatlıq işlər yayılmışdır. Real əməkhaqqı ya durğunlaşmış, ya da azalmış, bu da daxili tələbin artımını məhdudlaşdırmış və deflyasiya meyillərini davam etdirmişdir. Yaponiya hökuməti "Abenomics" iqtisadi strategiyası çərçivəsində əməkhaqqı artımını təşviq etmək, istehlakçı fəallığını gücləndirmək və əmək bazarını canlandırmaq üçün ultra-loyallıq xarakterli pul siyasəti və fiskal stimullaşdırma tədbirləri həyata keçirmiş, o cümlədən 2%-lik inflyasiya hədəfini müəyyən etmişdir. [10]

Sinqapur dövlətin əsas rol oynadığı, əmək bazarının tənzimlənməsinin yüksək səviyyədə təşkil olunduğu və çevik modelin nümunəsini nümayiş etdirən ölkələrdən biridir. Bu modelin əsas xüsusiyyətlərindən biri hər il inflyasiya və məhsuldarlıq səviyyələrindən asılı olaraq əməkhaqqı tənzimləmələri üçün tövsiyələr verən Milli Əməkhaqqı Şurasının fəaliyyətidir. Əmək qanunvericiliyinin çevikliyi, eləcə də rəqəmsallaşma və uyğunlaşma səviyyəsinin yüksəkliyi ölkə iqtisadiyyatına xarici dəyişikliklərə operativ reaksiya verməyə imkan yaratdı. Sonrakı illərdə inflyasiya risklərinin məşğulluq və əməkhaqqı sahəsində kəskin dalğalanmalara səbəb

olmadan, makroiqtisadi sabitlik çərçivəsində tənzimlənməsi davam etdirilmişdir [8, c. 1-70].

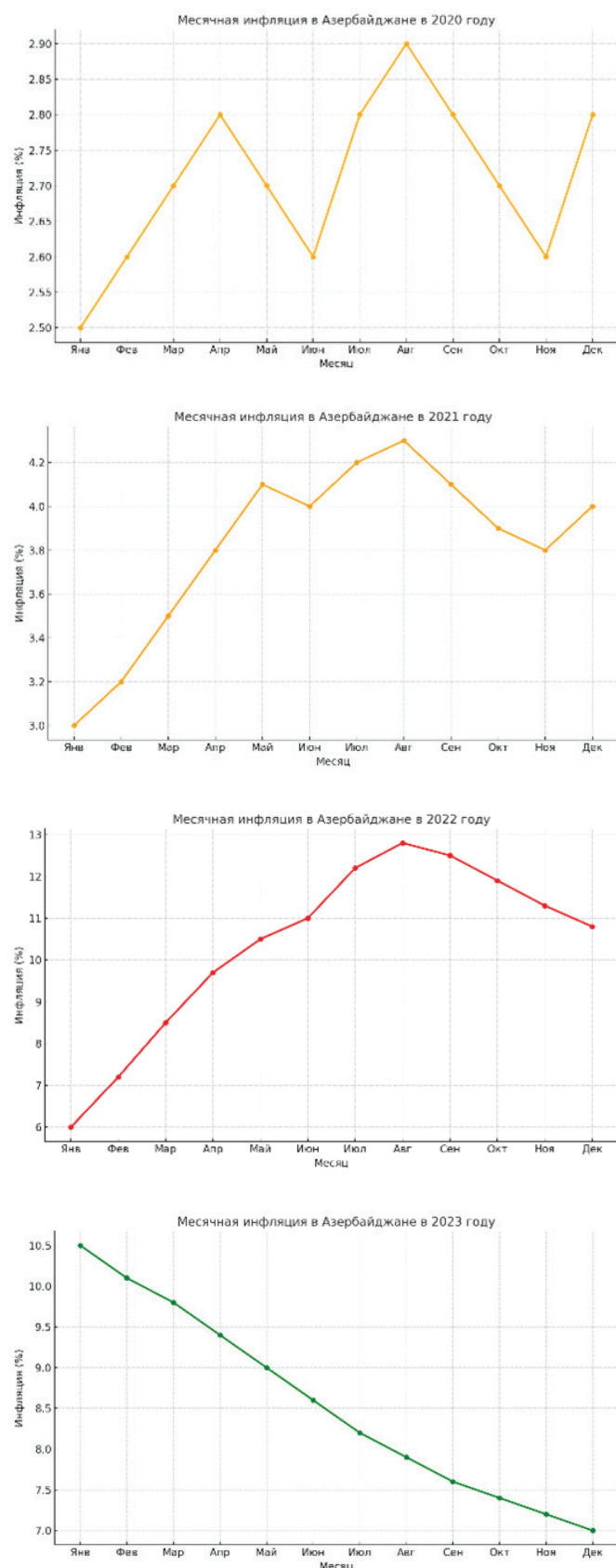
ABŞ, Avropa İttifaqı, Yaponiya və Sinqapurun beynəlxalq təcrübəsi əyani şəkildə göstərir ki, inflyasiyanın əmək bazarına təsirləri çoxşaxəlidir və bir sıra amillərdən asılıdır: inflyasiyanın xarakteri (məlayim, yüksək, deflyasiya), əmək bazarının çevikliyi və təhlükəsizliyi, institutlara inam səviyyəsi, əməkhaqqı və məşğulluğun əlaqələndirilməsində dövlətin rolu inkişaf etmiş sosial müdafiə sistemində və fəal makroiqtisadi siyasətə malik olan ölkələrdə inflyasiyanın əmək bazarına təsiri kompensasiya və uyğunlaşmanın institusional mexanizmləri vasitəsilə yumşaldılır.

Analiz

Azərbaycanda inflyasiya xüsusilə 2021–2023-cü illərdə özünü açıq şəkildə büruzə verən inersiya ilə xarakterizə olunmuşdur. Təqdim olunan ekonometrik analiz modeli bu ətalət effektinin mövcudluğunu təsdiqləyir: gecikmiş inflyasiya dəyişəni üzrə əhəmiyyətli müsbət əmsalın (0,442) mövcudluğu əvvəlki dövrdəki inflyasiya göstəricilərinin cari inflyasiya səviyyəsini nəzərəcarpacaq dərəcədə müəyyən etdiyini göstərir.

İqtisadi artım (lnGDPG). Azərbaycanda son illərdə real ÜDM artım templəri qeyri-sabit olmuşdur, bu da əsasən iqtisadiyyatın neft-qaz sektorundan yüksək asılılığı ilə əlaqəlidir. Məsələn, 2022-ci ildə ölkədə ÜDM 4,6% artmışdır, lakin bu artım əsasən karbohidrogen ixracı hesabına təmin edilmiş, sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrində analogi artım müşahidə olunmamışdır. Statistik model iqtisadi artım templəri ilə inflyasiya səviyyələri arasında əhəmiyyətli korrelyasiya aşkar etmir. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı şəraitində ÜDM-in artımı istehlak qiymətlərinə ciddi təsir göstərmir. Bu, ÜDM-in struktur xüsusiyyətləri ilə izah olunur: burada aparıcı rol daxili tələb deyil, xarici mənbələr – əsasən enerji ixracı oynayır. Beləliklə, ölkədə makroiqtisadi dinamika, yəni istehsalın artımı inflyasiya proseslərinə əhəmiyyətli təsir göstərmədən müsbət ola bilər. [10]

Qrafik 1. Azərbaycanda 2020, 2021, 2022, 2023, 2024 illər üçün inflyasiya göstəriciləri

Пул kütləsi M2 (MSG). Azərbaycan Mərkəzi Bankı son illərdə pul kütləsinin artımını mülayim saxlamaq siyasəti həyata keçirir və eyni zamanda qiymət sabitliyini qorumağa çalışır. M2 göstəricisi ümumilikdə artım nümayiş etdirmişdir, lakin hiperinflyasiya səviyyəsinə çatmamışdır. Bu, ekonometrik modelin nəticələri ilə üst-üstə düşür: pul kütləsinin artım tempi inflyasiyanın statistik baxımdan əhəmiyyətli determinantı kimi çıxış etmir. Beləliklə, Azərbaycan iqtisadiyyatı şəraitində inflyasiyanın pul kütləsi vasitəsilə ötürülmə kanalı zəif qalır. Bu hal idarə olunan emissiya siyasəti, yüksək səviyyədə dollarlaşma və bank sektorunun məhdud imkanları ilə izah oluna bilər. Nəticədə, pul kütləsinin artması qiymətlərin dərhal artması ilə müşayiət olunmur, xüsusilə də istehlakçı tələbinin məhdud olduğu və xarici valyutada əmanətlərə meylliliyin yüksək olduğu şəraitdə.

İqtisadiyyatın açıqlığı (AÇIQ). Azərbaycan iqtisadiyyatı yüksək dərəcədə xarici asılılığa malikdir: ixrac gəlirlərinin təqribən 90%-i neft və qaz sektorunun payına düşür. Eyni zamanda, istehlak mallarının, xüsusilə ərzaq və texnoloji məhsulların əhəmiyyətli hissəsi idxal olunur. Modelləşdirmə nəticələri iqtisadi açıqlığın statistik əhəmiyyətə yaxın olduğunu göstərir ($p = 0,094$), bu isə beynəlxalq ticarətin daxili qiymət səviyyələrinə müəyyən dərəcədə təsir göstərdiyini sübut edir. Bundan əlavə, idxal olunan ərzaq, yanacaq və texniki avadanlıqların yüksək payı iqtisadiyyatı xarici qiymət şoklarına və valyuta məzənnəsi dəyişikliklərinə qarşı daha həssas edir. Nəticədə, qeyri-sabit beynəlxalq iqtisadi mühit və dünya bazarlarında qiymət dalğalanmaları şəraitində Azərbaycanın iqtisadi açıqlığı idxal inflyasiyasının təsirini artırır, xüsusilə də xarici tədarükdən birbaşa asılı olan sahələrdə.

İşsizlik (UNEMPL). Rəsmi statistikaya görə, Azərbaycanda işsizlik səviyyəsi nisbətən sabit

dir və 5–6% ətrafında dəyişir. Lakin qeyri-formal məşğulluğun və kölgə sektorunun geniş yayılması səbəbindən real işsizlik səviyyəsi daha yüksək ola bilər. Model işsizlik və inflyasiya arasında iqtisadi baxımdan məntiqi olan zəif əks əlaqəni göstərir: işsizlik artdıqca əhalinin istehlak tələbi azalır və bu da qiymət artımına ləngidici təsir göstərir. Bu xüsusilə alıcılıq qabiliyyətinin aşağı olduğu və daxili bazarın məhdud resurslara malik olduğu şəraitdə daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verir [5, p. 14–21], [3, p. 403–411].

Real əməkhaqqı (Əməkhaqqı). Son illərdə Azərbaycanda nominal əməkhaqqının artımı qismən hökumətin sosial təşəbbüsləri, o cümlədən minimum əməkhaqqı və pensiyaların artırılması hesabına baş vermişdir. Lakin 2022–2023-cü illərdə inflyasiya səviyyəsi bu artımı faktiki olaraq kompensasiya etmiş və əksər sektorlarda əhalinin real alıcılıq qabiliyyətində artım müşahidə olunmamışdır. Modelləşdirmənin nəticələrinə əsasən, real əməkhaqqının artımı inflyasiya üzərində statistik baxımdan əhəmiyyətli, lakin mötədil təsir göstərir.

İslahatlar (AYİB2). Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının (AYİB) İslahat Göstəricisi iqtisadiyyatda bazar islahatlarının və institusional inkişafın səviyyəsini qiymətləndirir. Azərbaycanın timsalında, son illərdə bu sahədə həyata keçirilmiş tədbirlər əsasən seçmə xarakter daşıyır və dərin struktur islahatlarından daha çox inzibati və rəqəmsallaşma istiqamətində dəyişiklikləri əhatə edir. Modelləşdirmə nəticələri göstərir ki, bu göstəricinin yüksəlməsi inflyasiyanın mülayim azalmasına səbəb ola bilər. Bu isə onu göstərir ki, institusional keyfiyyətin artırılması, tənzimləmə mexanizmlərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, rəqabətin genişləndirilməsi və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması inflyasiyaya qarşı uzunmüddətli sabitləşdirici təsir göstərə bilər. Vergi sistemi, ədliyyə sahəsi və korporativ idarəetmədə islahatların dərinləşdirilməsi həm də iqtisadiyyatın daxili dayanıqlığını gücləndirərək onu xarici inflyasiya şoklarına qarşı daha az həssas edə bilər [9].

Neft qiymətləri (InOIL). Azərbaycan iqtisadiyyatı neft ixracından yüksək dərəcədə asılıdır və neftin dünya qiymətləri dövlət büdcəsinə, tədiyə balansına və milli valyutanın məzənnəsinə birbaşa təsir göstərir. Neftin qiymətinin artması valyuta gəlirlərini artırır və dövlətin büdcə xərclərini maliyyələşdirmək imkanlarını genişləndirir. Bununla belə, bu

artım daxili tələbin güclənməsi, dövlət sektorunda əməkhaqlarının yüksəlməsi və enerji ilə bağlı malların bahalaşması yolu ilə inflyasiya təzyiqləri yarada bilər. Model nəticələri bu amilin statistik baxımdan əhəmiyyətli olduğunu göstərir ki, bu da neftin qiymət artımının karbohidrogenlərə yüksək büdcə və ixrac asılılığı olan iqtisadiyyatda inflyasiyanı stimullaşdırdığı fərziyyəsini təsdiqləyir. Beləliklə, global neft şokları kontekstində yüksək qiymətlərin büdcəyə verdiyi müsbət təsirlərlə yanaşı, Azərbaycan inflyasiya riskləri ilə də üzləşir.

Ərzaq qiymətləri (InFOODchangepos). Azərbaycan ərzaq təminatı baxımından əsasən idxaldan asılıdır. Ərzaq məhsullarının, xüsusilə də taxıl, ət, şəkər və tərəvəz kimi əsas ərzaqların qiymətləri beynəlxalq bazarların vəziyyətindən və tədarük zəncirlərinin davamlılığından asılıdır. Model göstərir ki, ərzaq indeksindəki dəyişikliklər ölkədə inflyasiya səviyyəsinə ən güclü və statistik baxımdan əhəmiyyətli təsirlərdən birini göstərir. Nəzərə alsaq ki, ərzaq məhsulları istehlak səbəbində, xüsusilə aztəminatlı ailələrin büdcəsində mühüm yer tutur, hətta bu məhsulların qiymətlərində cüzi artım belə istehlak qiymətləri indeksinin sürətli yüksəlməsinə səbəb ola bilər. Beləliklə, ərzaq inflyasiyası xarici şokların Azərbaycanın daxili iqtisadiyyatına ötürülməsinin əsas kanallarından birinə çevrilir və bu sahə tənzimləyici orqanların xüsusi diqqətini tələb edir [2, p. 51–79].

Nəticə və təkliflər

İqtisadi inkişaf səviyyəsi müxtəlif olan ölkələrin panel təhlili əsasında müəyyən edilmişdir ki, inflyasiya ölkənin iqtisadi və institusional xüsusiyyətlərindən asılı olaraq əmək bazarına fərqli təsir göstərir. Əvvəla, inflyasiya real əməkhaqqına təsir edir — qiymətlər artdıqda alıcılıq qabiliyyəti adətən aşağı düşür, xüsusən də əməkhaqqı indeksləşdirilməyən sektorlarda. Həmçinin qeyd olunur ki, məşğulluq səviyyəsi inflyasiyaya müxtəlif yollarla reaksiya verir: məsrəf inflyasiyası şəraitində (məsələn, xammal və enerji qiymətlərinin artması) şirkətlər tez-tez işçiləri ixtisar etmək məcburiyyətində qalır, tələb inflyasiyası zamanı isə istehlakın artması səbəbilə iş yerlərinin sayında müvəqqəti artım müşahidə edilə bilər.

İdxaldan çox asılı olan, qeyri-sabit valyutalara malik və əməyin mühafizəsi zəif olan iqtisadiyyatlar inflyasiyaya qarşı xüsusilə həssasdır. Həmkar-

lar ittifaqlarının fəallığının aşağı səviyyədə olması, əməkhaqqının indeksasiya edilməməsi və qeyri-rəsmi məşğulluğun yüksək olması inflyasiyanın mənfi təsirini gücləndirir. Eyni zamanda, bəzi amillər bu təsirləri yumşalda bilər — sağlam makroiqtisadi siyasət, effektiv tənzimləmə, müstəqil mərkəzi bank və Aİ kimi güclü iqtisadi birliklərdə iştirak.

Tədqiqatın praktiki dəyəri ondadır ki, nəticələr əmək bazarının ən həssas segmentlərini müəyyənləşdirməyə və onlar üçün dəstək tədbirləri təklif etməyə imkan verir. Həmçinin bu, hökumətlərə inflyasiya şəraitində məşğulluq siyasətini daha düzgün proqnozlaşdırmaq və planlaşdırmaq imkanı verir. Fərqli pul siyasətlərinə malik ölkələr — məsələn, inflyasiya hədəfləməsini tətbiq edən və etməyənlər arasında reaksiyalar fərqlənir ki, bu da xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Tədqiqatın daha da təkmilləşdirilməsi üçün modellərə qeyri-xətti təsirlərin daxil edilməsi (məsələn, inflyasiyanın məşğulluğa kəskin təsir göstərməyə başladığı həddin müəyyənləşdirilməsi), qeyri-sabit iqtisadiyyata malik ölkələrin təhlilə daxil edilməsi, coğrafi miqyasın genişləndirilməsi və təhlil dövrünün uzadılması tövsiyə olunur. Əlavə olaraq, sektor səviyyəsində aparılacaq təhlillər — yəni inflyasiyanın iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində məşğulluğa necə təsir etdiyini öyrənmək — gələcək üçün perspektivli istiqamətlərdən biridir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. DeLong J. B. *America's Peacetime Inflation: The 1970s // Reducing Inflation: Motivation and Strategy*. – 1997. – P. 247–280.
2. Čaklovica L., Efendic A. S. *Determinants of inflation in Europe: A dynamic panel analysis // Financial Internet Quarterly*. – 2020. – Vol. 16, No. 3. – P. 51–79.
3. Gasimly O. *The Nexus Between Inflation and Trade Openness in Azerbaijan: An Empirical Investigation // International Journal of Economics, Commerce and Management (UK)*. – 2019. – Vol. 7, Issue 3. – P. 403–411.
4. Nabatov E. *The Analysis of the Relationship Between Money Supply, Budget Deficit and Inflation Rate in Azerbaijan // International Journal of Business and Economics Research*. – 2022. – Vol. 11, No. 1. – P. 14–21. – DOI: 10.11648/j.ijber.20221101.13.
5. Nelson E. *How Did It Happen?: The Great Inflation of the 1970s and Lessons for Today*. – Was-

hington: *Federal Reserve System*, 2022.

6. Sargent T. J., Wallace N. *Некоторые неприятные монетаристские арифметические расчёты // Quarterly Review*. – 1981. – Vol. 5, No. 3. – С. 1–17.

7. Deniz P., Tekce M., Yilmaz A. *Investigating the Determinants of Inflation: A Panel Data Analysis // International Journal of Financial Research*. – 2016. – Vol. 7, No. 2. – P. 233–246.

8. *Singapore: 2009 Article IV Consultation — Staff Report; Staff Statement; Public Information Notice on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Singapore*. – IMF Country Report No. 09/269. – Washington, D.C.: *International Monetary Fund*, 2009. – August. – 75 p.

9. <https://www.ceicdata.com/en/indicator/azerbaijan/real-effective-exchange-rate?utm>

10. https://fred.stlouisfed.org/series/AZEPCCIP-CHPT?utm_

11. <https://ru.tradingeconomics.com/azerbaijan/inflation-cpi>

XÜLASƏ

Məqalədə həm sənaye, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələri əhatə edən panel məlumatlardan istifadə etməklə inflyasiyanın əmək bazarına təsiri təhlil olunur. Diqqət inflyasiyaya təsir edən əsas makroiqtisadi dəyişənlərə yönəldilir: pul kütləsi, valyuta məzənnəsi, ÜDM-in artım tempi, istehsal boşluğu, büdcə balansı və real əmək haqqı. Nəzəri təhlildə əmək məhsuldarlığının artımı, inflyasiya və əmək haqqı səviyyəsi arasında əlaqəni təsdiqləyən Balassa–Samuelson effekti araşdırılır. Həmçinin valyuta məzənnəsinin keçid effekti və onun idxal mallarının qiymətlərindəki dəyişikliklərə cavab olaraq əmək bazarına – məşğulluq səviyyəsindəki dəyişikliklərə – təsiri tədqiq olunur. Monetarist yanaşma (Fridman, 1956) nəzərə alınmaqla, pul kütləsinin inflyasiyanın əsas amili kimi rolu və onun iqtisadiyyatın müxtəlif sektorları arasında məşğulluğun yenidən bölüşdürülməsinə dolayı təsiri təhlil edilir. Panel məlumatlardan istifadə ölkələr, sahələr və əhalinin sosial-demoqrafik qrupları arasında məşğulluğun inflyasiya şoklarına reaksiyasında müşahidə olunan fərqlilikləri müəyyən etməyə imkan verir. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, inflyasiyanın təsirinin qiymətləndirilməsi üçün institusional və struktur amilləri nəzərə alan kompleks yanaşma vacibdir.

Açar sözlər: *inflasiya, panel məlumat, əmək bazarı, iqtisadiyyat, təhlil.*

SUMMARY

The article analyzes the impact of inflation on the labor market using panel data covering both industrial and developing economies. The focus is on key macroeconomic variables that affect inflation: money supply, exchange rate, GDP growth rate, output gap, budget balance, and real wages. The theoretical analysis considers the Balassa-Samuelson effect, which confirms the relationship between labor productivity growth, inflation, and wages in the tradable sector. The phenomenon of exchange rate pass-through and its impact on the labor market, which is expressed in changes in the level of employment in response to fluctuations in the prices of imported goods, are also studied. Taking into account the monetarist approach (Friedman, 1956), the role of money supply as a key determinant of inflation and its indirect impact on the redistribution of employment between economic sectors are analyzed. The use of panel data allows us to identify differences in the response of employment to inflation shocks between countries, industries, and socio-demographic groups of the population. The study concludes that a comprehensive approach to assessing the impact of inflation is needed, taking into account the institutional and structural features of national economies.

Key words: *inflation, panel data, labor market, economy, analysis.*